

Apunts de l'assignatura Història i Pensament

Per Pablo Sanahuja Ferrer

7. La baixa edat mitjana

7.1. Una època, un concepte: feudalisme

Hi ha un concepte que dins la historiografia ha assolit tal èxit fins al punt d'establir-se com un dogma malgrat que es tracta d'una idea de molt difícil definició: el feudalisme. Aquesta dificultat deriva del seu prolongat període de desenvolupament, que en va deformar la imatge inicial des del punt de vista econòmic, en enquadrar-se amb el capitalisme i des del vessant polític per la seua imbricació amb l'estat modern.

Potser serà més fàcil d'entendre si comencem pel seu desenvolupament històric. El punt de partida se situa en el procés de desintegració de l'imperi carolingi, amb el moment clau en la capitular de Quierzy (877). Les aristocràcies territorials es van anar consolidant, gràcies a la seua funció de defensa del territori, i van guanyar poder i independència política, econòmica i, sobretot, jurisdiccional. Però el procés no es va aturar en la destrucció operativa del poder central sinó que continua baixant en l'escala, des de regnes a principats, comtats i vescomtats, fins a arribar a l'últim escaló del poder polític en les últimes dècades el segle X: les castellanies. Es tracta dels cavallers que viuen sobre el terreny que dominen, exerceixen el poder jurisdiccional a escala local i s'encarreguen de la seua defensa. Són, doncs, la cara visible del poder, encara que aquest l'exercisquen en nom d'un altre.

Es tracta d'un procés que la historiografia ha denominat "revolució feudal", terme una miqueta pretensió que tractava de transmetre la ràpida transformació que en unes poques dècades es va produir en l'estructura del poder, la jurisdicció i l'economia. És el procés pel qual els "castellans" (els que regien i administraven una senyoria o jurisdicció en nom d'un senyor) prenen el poder de facto i de iure. La fragmentació i l'atomització del poder és total. L'estructura de l'imperi carolingi és substituïda per la "piràmide feudal", en la qual un senyor es vincula a un altre de superior per llaços de fidelitat personal (fruit d'una barreja de tradició clientelista romana amb juraments guerrers bàrbars). Al cim hi ha el rei, del qual tots són vassalls, ja que són vassalls d'un vassall seu. Un vincle, doncs, personal i que, en conseqüència, es podia trencar, independitzant-se o canviant un senyor per un altre. És així com el rei no era sinó un *primus inter pares*

que només governava directament els seus territoris patrimonials, tot quedant diluïda qualsevol estructura estatal que poguera existir. Es teixia un embull de fidelitats i jurisdiccions tremendament complicada i per la qual s'arribava a l'extrem que un rei podia ser vassall d'un comte estranger per un senyoriu que tinguera en els dominis d'aquest.

Són així els senyors els que exerceixen la jurisdicció, això és, dicten les lleis i apliquen justícia dins els seus termes. I els llauradors? Ara toca centrar-se en la faceta material i per fer-ho cal remuntar-se fins a la crisi del segle III. En un context de crisi econòmica, demogràfica i militar, els impostos no paraven de créixer i eren cada vegada menys els contribuents sobre els quals requeien. Com que la ciutat era la unitat econòmica i fiscal bàsica del món romà, el fisc podia exercir un major control sobre ella i els seus habitants. Va ser per això que es va produir una creixent fugida de la població romana, que s'endinsava en els camps i boscos de titularitat pública, on s'establien (i es convertien en proscrius), o buscaven protecció sota l'empara de les grans propietats de la *nobilitas* romana.

En aquestes grans propietats eren establerts en terres pel latifundista, que gaudia dels drets, de la influència i dels mitjans per defensar-los. Així escapaven de la pressió del fisc i de les lleves de l'exèrcit i guanyaven un mitjà de vida, encara que hagueren de pagar un cens i veure's lligats a aquesta terra i al seu propietari. El procés es va accentuar els segles següents i l'imperi carolingi no va aconseguir aturar-lo. A més es va complementar amb un altre procés paral·lel: la desaparició de l'esclavitud antiga. La decadència urbana i les invasions bàrbares a l'últim van reduir considerablement les fonts d'aprovisionament de mà d'obra esclava i, alhora, van provocar el descens de la demanda dels mercats urbans. Què fer, doncs, amb tots aquests esclaus? Els seus amos van passar a assentar-los en les seues terres, cedint-los petites parcel·les i el dret a constituir una llar. Així, la seua condició es va anar assimilant a poc a poc a la dels homes lliures que buscaven la protecció dels poderosos i eren establerts en petites parcel·les. Cap a l'any 1000 eren pràcticament indistingibles. Havia nascut la servitud.

Aquest concepte oculta una varietat de modalitats de subjecció dels homes a les terres i als seus senyors; però, generalment, era gent que mancava de lliure mobilitat, pagava censos i porcions de les seues collites, devia un servei militar al seu senyor (generalment, 40 dies) i havia de treballar l'explotació directa del senyor durant determinats dies l'any.

Si a aquesta situació li sumem una situació d'instabilitat al final del regnat de Carlemany a causa de les anomenades "segones invasions" (hongaresos, àrabs, vikings,

eslaus), i la incapacitat dels agents públics de defensar la població, s'explica que la gent recorreguera a qui poguera defensar-los, els agents privats. Primerament van ser antics agents públics que havien usurpat les funcions i jurisdiccions públiques en un determinat territori (prínceps, marquesos, ducs, comtes); però, quan aquests es van mostrar incapaçs, la gent va recórrer als seus agents menors com ara vescomtes i castellans. Així, les terres i els serfs que anteriorment eren de titularitat imperial van quedar sota el seu poder i a ells els van sumar les propietats i la gent lliure que buscava la seua protecció. D'aquesta manera, els homes lliures van començar a buscar la protecció de les motes i dels castells que construïen els feudals ("encastellament").

El resultat és complex: el feu. Si abans eren les propietats i la gent que l'ens públic atorgava a un guerrer per al seu manteniment i el de les seues tropes mentre serviren l'emperador (el procés era escalonat, això és, si un duc rebia uns dominis d'un rei, aquest els repartia entre els seus comtes, vescomtes, castellans, d'igual manera que procedirien els seus comtes i vescomtes), després adquiriran un caràcter vitalici i finalment hereditari. L'heterogeneïtat del procés formatiu del feu explica que un senyor poguera disposar tant de la propietat de la terra com de la seua jurisdicció; però, en altres ocasions, només de la jurisdicció o de la propietat, o fins i tot de part de la jurisdicció; les possibilitats eren nombroses. El procés serà encara més complex quan a partir del segle XIII es torne més comuna la venda de senyorijs, terres, jurisdiccions o fragmentacions d'aquestes a persones alienes al clergat i la noblesa.

Aquest complex fenomen és paral·lel a la creació d'una ideologia que el justifica: la dels tres ordres, segons la qual la societat es dividia en tres ordres: els *oratores*, que havien de vetllar per la salvació espiritual dels altres; els *bellatores*, que havien de defensar els inermes; i els *laboratores*, que havien de treballar per mantenir els altres dos grups.

7.2. El context històric

Serà aquesta base feudal sorgida amb l'enfonsament de l'imperi carolingi sobre la qual es desenvoluparà la nova estructura de poder: les monarquies feudals. Els exemples clàssics per definició són la França dels capets i l'Anglaterra dels angevins. El cas dels capets és el d'una família a la qual el sistema feudal posa en el poder. Descendents de Robert el Fort, marquès de Nèustria, la seua carrera pel tron franc comença amb Eudes I, comte de París que va defensar la capital de l'atac viking, fet que li va atorgar un prestigi tal que va ser el primer a destronar un rei carolingi. Amb ell s'inicia un conflicte continu

entre capets i carolingis pel domini del tron, fins que l'any 987 ocupa el tron Hug Capet (el sobrenom és el que dona nom a la dinastia i fa referència als nombrosos beneficis eclesiàstics que va acumular).

Hug Capet va iniciar el procés de construcció d'una "monarquia feudal", és a dir, es va servir de les mateixes vies que havien comportat el desmembrament i l'atomització del poder regi per recompondre'l. Com? Primerament va haver de dotar-se d'una base econòmica suficient, usant els mecanismes feudovassallàtics per acumular dominis; segonament, va haver d'estendre les seues xarxes vassallàtiques per controlar els castells del seu patrimoni a més d'estendre aquestes xarxes entre els pars del regne, l'elit nobiliària i eclesiàstica. A això es va sumar un control del mercat matrimonial: els seus vassalls han de sotmetre's a l'arbitratge del monarca sobre els enllaços matrimonials, i el control de la institució eclesiàstica.

Mitjançant aquests mecanismes, en la segona meitat del s. XI, els capets van consolidar el seu poder sobre la resta dels prínceps territorials i van augmentar les seues bases territorials; però no van ser els únics. Altres famílies van desenvolupar estratègies similars i, encara que es van sotmetre als capets, van acumular un enorme poder. Una d'elles, els Plantagenet d'Aquitània, van arribar a constituir un seriós adversari per als capets.

El matrimoni entre Enric II Plantagenet, rei d'Anglaterra, i Elionor d'Aquitània (que havia estat repudiada per Lluís VII) donarà lloc a la formació de la màxima expressió del sistema polític feudal: l'imperi angeví (1154-1214). El matrimoni va implicar la reunió d'un enorme patrimoni en mans del monarca anglès: Anglaterra, Normandia, Bretanya, Anjou, Maine, Turena, Poitou, Aquitània i Gascunya. Pràcticament, la meitat de França estava en mans d'un monarca estranger, el qual, en teoria, era vassall del rei de França. El sistema feudal havia donat lloc a una contradicció: un vassall tenia més poder que el seu senyor i, a més, era el seu igual a causa de la seua condició de monarca. Clarament, aquesta situació no es podia prolongar en el temps i va portar a una sèrie de guerres que culminarien amb la victòria francesa en la batalla de Bouvines (1214) davant Joan Sense Terra.

A partir de la segona meitat del segle XII, els funcionaris de la monarquia angevina modifiquen l'esquema de la societat tripartida per posar el rei per damunt de *bellatores*, *oratores* i *laboratores*. Amb la introducció d'aquest canvi conceptual es va iniciar el procés de reconstrucció de l'estat i la conformació del "estat monàrquic", en què va ser fonamental la recuperació del dret romà en el marc del conflicte papat/imperi.

L'origen del conflicte es troba en el procés de “feudalització de l'Església”. Durant el període àlgid de violència feudal, els feudals (cavallers, senyors, etc.) es van erigir en protectors de les parròquies, convents i bisbats amb el propòsit d'apropiar-se les seues rendes i van arribar fins al punt de controlar els alts càrrecs. A això se sumava l'anomenat “cesaropapisme imperial”, pel qual l'emperador germànic controlava l'Església dels seus dominis i arribava a triar el papa (durant aquest període, la majoria de pontífexs van ser d'origen alemany i van estar integrats a les xarxes vassallàtiques de l'emperador). Aquesta política d'intervenció imperial xocava de front amb les ambicions de l'aristocràcia romana i les seues maquinacions per dominar el papat, especialment dels comtes de Túscul, els quals van arribar a controlar el papat entre el 1012 i el 1045 amb tres pontífexs de la seua família, l'últim dels quals, Benet IX, va ser escollit amb 14 anys. Va ser des d'aquest moment que es va iniciar la “reforma gregoriana”, un moviment impulsat inicialment per Gregori VI i Gregori VII que aspirava a retornar la puresa i eliminar la corrupció eclesiàstica per garantir la independència de l'Església.

Això implicava consolidar la figura del summe pontífex com l'única amb autoritat legítima, en ser el representant de Déu a la Terra, fet que implicava que la resta de les autoritats, eclesiàstiques o polítiques, eren una delegació seua. Així, mitjançant l'afirmació d'aquesta teocràcia papal, els pontífexs aspiraven a recuperar el control de l'Església trencant les xarxes vassallàtiques i sent els únics capaços d'ordenar clergues i atorgar càrrecs eclesiàstics. L'oposició de l'emperador va iniciar la “querella de les investidures”, pugna pel control dels càrrecs eclesiàstics que va portar a l'extrem que l'emperador deposara pontífexs per escollir-ne uns altres, els anomenats “antipapes”. L'enfrontament es va prolongar fins al segle XIII al llarg de diferents conflictes i va constituir un continu cisma que va tenir profundes repercussions polítiques i religioses.

L'autoritat de l'emperador es va veure minada per les lluites entre güelfs i gibelins, la cerca d'arguments jurídics per ambdós bàndols va portar a la recuperació del dret romà, es va impulsar una renovació de l'espiritualitat, de la qual van ser protagonistes dos ordes religiosos: Cluny i el Cister, mentre els monarques afermaven el seu poder sobre la resta de la piràmide feudal. El desgast sofert per les dues institucions amb vocació universalista, el papat i l'imperi, va reforçar el paper dels monarques com a “prínceps cristians” i defensors de les “esglésies nacionals”. Es preparava el terreny per a un segle XIV en què el papat seria controlat per la monarquia francesa, fet que desencadenaria una etapa de crisi de l'Església amb continus cismes, corrupció eclesiàstica, mediatització pel

poder polític, intents de reforma, sorgiment d'heretgies... es prefigurava el que seria la reforma luterana.

Tornant a l'inici del nostre discurs, al moment en què Carles Martell frena els musulmans a Poitiers (732), Europa, o el que és el mateix, la cristiandat occidental, havia arribat als seus límits més reduïts. L'expansió i la consolidació de l'imperi carolingi (que va arribar a convertir-se en l'únic estat d'Europa, juntament amb els regnes d'Astúries i de Wessex) va ser succeïda per una etapa d'inestabilitat i reducció a causa de les ràtzies àrabs, l'aparició dels vikings i l'arribada dels pobles eslaus (a més dels hongaresos). Va ser l'Europa feudal la que es va encarregar de revertir aquesta tendència militarment decadent. El sistema de dominació feudal posseïa com a virtut un enorme dinamisme, flexibilitat i capacitat d'adaptació, fet que permetia que petits grups de cavallers de manera autònoma s'embarcaren en campanyes de conquesta i aconseguiren establir-se en els territoris sotmesos i controlar la població local. Els principals processos d'expansió van ser tres: el més antic, la reconquesta hispànica, implicava la recuperació per a la cristiandat del territori peninsular; les croades a Terra Santa, potser el més espectacular fenomen d'expansió, encara que el menys durador; i, finalment, la *Drang Nach Osten* o marxa cap a l'est, en la qual davant el conflicte papat/imperi, algunes grans cases nobles germàniques es van concentrar en la dominació i la cristianització dels pobles eslaus, amb un fort component colonitzador, expansió del món germànic que seria aturada el 1242 per Alexandre Nevski.

7.2.1. La cronística

El gènere historiogràfic propi i característic de l'edat mitjana va ser la crònica. Es tracta d'una exposició de fets el fil conductor dels quals és el temps, fruit de la concepció cristiana del temps lineal i de la importància atorgada tant a dates rellevants (el naixement de Crist, la crucifixió, la Pasqua, etc.) com a esdeveniments que estan per venir. Té la base en la *Cronographia*, d'Eusebi de Cesària, que marca la diferència amb els annals (aquests organitzen successos per anys) en el fet que introdueixen interpretació i aspiren a un caràcter universal, mentre que es diferenciaven de les obres de l'antiguitat, a més del caràcter universalista, en el fet de no centrar-se només en els temps contemporanis. El gènere, doncs, es practicava des d'Eusebi de Cesària, i es destaquen les obres ja referides de sant Isidor, Gregori de Tours, etc.

Ara bé, amb les transformacions socioeconòmiques i polítiques que s'inicien el segle XII, la historiografia medieval, sense deixar de ser cristiana, va experimentar un

procés de secularització notable. El creixement de les ciutats, la recuperació de l'economia monetària i mercantil, las reformes monàstiques, la fundació de les universitats, l'enfortiment de les monarquies i la cristallització de la noblesa cortesana i cavalleresca, van tenir el seu reflex en l'aparició de nous gèneres històrics i en el creixent ús de llengües vernacles com a mitjà expressiu de la historiografia.

Així, per exemple, la crònica universal cristiana va ser parcialment reemplaçada per cròniques sobre els naixents estats monàrquics europeus: el 1139, Geoffrey de Monmouth va redactar la *Historia Regum Britanniae* (*Història dels reis de Bretanya*), origen del cicle de llegendes sobre el rei Artús i la Taula Redona; entre el 1270 i el 1280, el rei Alfons X el Savi va fer compondre la *Crònica General* d'Espanya; el 1274, també sota patrocini reial, els monjos de Saint-Denis van començar la publicació de les *Grandes Chroniques* de France; i el 1334, Alfons IV de Portugal va editar la *Crònica Geral*. En totes aquestes obres, el moralisme exemplaritzant que havia impregnat la cronística altmedieval es va tenir d'un accentuat patriotisme, identificat amb la lleialtat dinàstica i d'un explícit sentit pragmàtic de tradició clàssica. Com es raonava en el pròleg a la hispànica *Crònica* de Joan II: "(...) a todo Príncipe conviene mucho leer los hechos pasados para ordenanza de los presentes y providencia de los venideros". Per la seua banda, a Itàlia i Alemanya, on el floriment de les ciutats estat va frustrar l'aparició de construccions estatals superiors, la crònica universal va ser substituïda per una cronística urbana de llarga vida posterior: Gènova va posseir una crònica oficial de la ciutat des del segle XII; Pàdua, des del 1262; Venècia, des del segle XIV; mentre que Nuremberg s'enorgullia de la crònica de Hartmann Schedel (que es va imprimir el 1493) i Florència, de la crònica de Giovanni Villani (impresa el 1573).

Arribats al segle XIII, trobem en l'àmbit historiogràfic una situació dominada per l'"agustinisme històric", el qual –com ja hem pogut veure– diferia considerablement de la visió romana i hel·lenística de la història. A més aportava una sèrie de punts de reflexió:

1. La noció del pecat i de la llibertat va modificar enterament el judici sobre el comportament humà, el qual es defineix per la seua llibertat, és a dir, pel seu exercici de la voluntat i no per una llei inexorable i cega. De fet, es planteja l'existència d'un pla de Déu que explica que els propòsits dels homes raras vegades es compleixen. La idea important és que l'ésser humà posseeix la iniciativa quant al desencadenament de l'acció, però els resultats escapen a la seua voluntat.

2. Res és etern excepte Déu; en conseqüència, la naturalesa amb totes les seues criatures pertany a l'àmbit del que és contingent. Ni tan solament l'ànima, que és immortal, és eterna, ja que ha estat creada i, per tant, té un principi. Així, els diferents autors buscaven quina era l'acció de la Providència que explicava el sorgiment i la caiguda de societats, regnes, imperis, ja que es tractava de criatures subjectes a evolució.
3. L'esdevenir històric no és el resultat del cicle de repetició ni dels propòsits de l'home; tampoc obeeix a un atzar. És Déu qui dirigeix i aprofita la voluntat humana perquè es desenvolupe el seu pla. Això sí, l'home és fi de la història, ja que tots els esdeveniments van encaminats a permetre-li aconseguir la salvació.
4. Importa comprendre les accions en els seus resultats però importa més comprendre els agents, ja que aquests no són substàncies, essencialitats, sinó contingències. L'imperi romà "va ser així", però hauria pogut ser de diferent manera. El procés històric afecta i condiciona els homes i les societats.
5. El cristianisme és, per naturalesa, universal i rebutja per això la idea que un grup humà pugui ser considerat com a essencialment superior. Això implica que la història cristiana tinga tendència a ser una història universal.

Assolit aquest nivell de desenvolupament de la història com a matèria, és el segle XIII que es produeix l'avanç següent. El seu autor va ser sant Tomàs d'Aquino, protagonista en el procés de recepció dels coneixements de l'antiguitat gràcies al fet que va ser l'encarregat d'harmonitzar l'aristotelisme i la teologia cristiana. És en la *Summa theologia* que Tomàs inclou el coneixement històric dins la filosofia, ja que el seu veritable objectiu era aprehendre el significat últim i universal dels esdeveniments humans. D'aquesta manera, l'historiador deixava de ser mer registrador de dades per convertir-se en l'autor d'una explicació sintètica que proporcionaria forma i unitat al passat. Sant Tomàs introdueix racionalitat i llibertat en l'anàlisi de l'historiador, eines atorgades per Déu als homes i que els han de permetre aprehendre el sentit subjacent en l'esdevenir.

La llibertat de l'home permet fins i tot que la seua voluntat transgredisca l'ordre diví de la naturalesa, excés de llibertat que és corregit pel pla diví de la Providència. Això va implicar que s'admetera en l'home i en les seues creacions la perfectibilitat, és a dir, la capacitat d'aproximar-se a la perfecció. Tomàs introdueix així la consciència del progrés en el pla de les activitats purament humanes, posant èmfasi en el fet que també

existeix progrés material, no necessari, ja que depèn de la lliure voluntat humana. A través del temps, les societats que busquen aquest progrés material i en fan un ús recte, es perfeccionen. I en això resideix, per a Tomàs, el misteri de la llibertat, que pot portar al creixement correcte o allunyar-ne.

El segon dels elements que posarien fi a l'hegemonia de l'“agustinisme històric” va ser l'“Evangeli etern”. El 1254, un altre dominic d'origen italià, Gerard de Borgo San Donnino, professor a l'Estudi de París, va publicar una obra, *Introducció a l'Evangeli etern*, que volia canviar la tradicional divisió de la història en sis edats heretada del profeta Daniel. Aquesta idea procedia, al seu torn, d'un fosc abat calabrès, Joaquim de Fiore (1145-1202), que va crear un sistema profètic a partir de la idea que les Escriptures tenien un significat ocult a través d'una sèrie de pautes i paral·lels històrics la interpretació dels quals podia revelar el futur. Va dividir la història en tres etapes, cadascuna presidida per una de les persones de la Trinitat: el Pare, el Fill i l'Esperit Sant. Cada etapa tenia unes característiques i l'última, la de l'Esperit, era la culminació de la creació, una etapa d'amor i felicitat que era imminent, fins al punt que Joaquim de Fiore va arribar a fixar-ne l'inici el 1260.

Les seues idees van inspirar uns altres autors, que les van adaptar segons les circumstàncies, i va arribar fins i tot a derivar en clau antieclesiàstica. La raó principal és deguda al fet que segons les profecies de Joaquim havia d'aparèixer un orde de monjos que prepararia l'arribada de la nova era. Aquesta idea va penetrar profundament entre els franciscans, que s'identificaven amb aquest orde de monjos que en la seua missió transcendental havia de substituir l'Església. Això prompte es va imbricar en el conflicte entre conventuals i rigoristes o espirituals.

L'arribada d'aquest orde de monjos suposava, de fet, negar la permanència de l'Església sobre la Terra i posar en dubte que el sentit de la història ens siga perfectament conegut per la revelació i sense necessitat d'interpretació, ja que cadascuna de les tres etapes implicava la dispensació d'un grau de la veritat vinculat al nivell de llibertat que l'home assoleix en cadascuna d'aquestes etapes. Per això seria en la tercera edat, la de l'Esperit, on s'aconseguiria la llibertat i la plena revelació. Els seguidors d'aquest pensador necessitaven la interpretació dels fets històrics i de les Escriptures a fi de predir el futur.

Les idees de l'Evangeli etern van ser difoses per les universitats europees en el context del cisma d'Occident, van influir en l'aparició de noves heretgies i van tenir les conseqüències següents:

1. En posar-se en dubte l'estructura mateixa de l'Església jeràrquica, es va començar a abandonar la doctrina del providencialisme (o almenys es va matissar) i amb ella la noció del progrés com a creixement espiritual de l'home. Va quedar obert el camí per a noves interpretacions de la història.
2. El pensament cristià, en els dotze segles transcorreguts, havia afirmat la immutabilitat de l'Església en tant que cos místic. Només allò que es desenvolupa en el pla de la naturalesa és mutable. Però els espirituals van afirmar el contrari: l'Església mateixa està subjecta a evolució i els esdeveniments humans només poden entendre's des d'aquesta mateixa mutabilitat.
3. El providencialisme aconseguia mitjançant la separació entre ambdós plans una explicació de les injustícies, la violència i la guerra regnant en aquest món: cap estat perfecte es pot aconseguir. El moviment dels espirituals, amb les seues rigoroses exigències, va obrir les portes a una perspectiva ben diferent que va tenir una gran importància en el futur d'Europa. L'experiència històrica servia per demostrar la possibilitat d'edificar un regne de Déu a la Terra: aquest messianisme, que informa les diferents utopies, està present en tots els grans projectes revolucionaris.

La primera d'aquestes utopies va ser formulada per Dante Alighieri a l'inici del segle XIV amb el títol de *De monarchia*. Es tracta més d'un tractat polític –com recrear l'imperi per eixir de la crisi en què es trobava Europa– que d'una interpretació històrica. Ara bé, conté en si els gèrmens d'una tornada a l'antropocentrisme que altres florentins haurien de desenvolupar. La idea bàsica és que encara que s'estiga complint un pla de Déu sobre la creació, l'existència humana posseeix valor per si mateixa. Si prèviament Orosi havia considerat l'imperi romà com un instrument de Déu, ara Dant afirmava que la història de Roma té prou interès i valor per ser explicada per si mateixa.

Influït pel seu context, Dant postulava un doble protagonisme en la història: papat i imperi (recordem els güelfs i els gibelins). Eleva així aquesta qüestió política al pla de les interpretacions teòriques, ja que si cada criatura té el fi en si mateixa, resulta evident que papat i imperi porten a finalitats diferents. Per a l'església, aquest fi és menar els homes a la salvació eterna; mentre que la *Monarchia* havia d'aconseguir el benestar humà començant per establir la pau, que és el seu primer fonament. D'aquesta manera, el

concepte de “monarquia” com a forma política va recobrar part del significat que Polibi o Tàcit li van atribuir.

És a causa de tots aquests canvis que, al compàs de la greu crisi que va sofrir la teocràcia pontifícia (cisma d’Avinyó del segle XIV), va sorgir una historiografia més secularitzada i menys providencialista sobre esdeveniments contemporanis. El seu exponent clau van ser les *Chroniques* de Jean Froissart (circa 1337-1410) sobre la guerra dels Cent Anys. La seua obra constitueix un celebrat retrat d’aquest llarg conflicte bèl·lic entre els reis de França i els monarques d’Anglaterra, escrit en una prosa rica i elaborada, sempre molt atenta als ideals cavallerescos i als estils de vida i conducta de l’aristocràcia europea del segle XIV. El període de la baixa edat mitjana va ser el del floriment del gènere historiogràfic vinculat a un procés de secularització, i no de descristianització, que trobarà el seu fonament teòric i intel·lectual en l’humanisme.